

mogućnost dramatizacije

Miloš Crnjanski: ROMAN O LONDONU, Narodno pozorište Sarajevo;
Borislav Pekić: BESNILO, Beogradsko dramsko pozorište

aleksandar milosavljević

Kada je svojevremeno na scenu JUGOSLOVENSKE DRAMSKOG POZORIŠTA uparadiralala kompletna ekipa glumaca ovog slavnog beogradskog teatra pojačana sa nekoliko bataljona statista da bi uprizorila SEOBE Crnjanskog,

mala je vajda bila od kvalitetne glumačke postavke koja je u predstavi igrala, od iskusne rediteljske ruke Vide Ogrjenović, odlične scenografije. Još tada je bilo jasno kako je nemoguće ukrotiti literarnu bujicu našeg vero-

poetska proza

Miodrag Kajtez: PODŠIŠAVAJUĆI SE, Stav, Novi Sad, 1987.

dušan patić

1.

Šest priča Miodraga Kajteza iz zbirke *Podšišavajući se* svojom zrelošću i modernošću iznenadiće samo one koji se sa prozom ovog autora susreću prvi put.

Kajtežov razvoj počinje ispisivanjem priča pod značajnim čehovljevim uticajem, da bi sa sjajnim »Snenim brojanicama«, ciklusom hermetičnih, metaforičnih pesama u prozi, te uticaje prevazišao i dospao do proznog rukopisa »Trčanje po obodu šešira«. Ovaj rukopis skupio je sve Kajtežove vrline (poetičnost, sklonost ka ironiji, igri, bizarnosti. . .) i usmerio je put zbirke *Podšišavajući se*.

2.

Njegov prvenac priziva, pre svega, poetsku žicu *Snenih brojanica*. Mnoge celine u ovoj knjizi, odvojeno čitane, mogle bi se smatrati skoro samostalnim pesmama u prozi (ovo je dominantnije u proznom rukopisu »Trčanje po obodu šešira«). Uopšte, zbirku karakteriše ekspresivan jezik, nekako uzvišen, jezik pažljivo odabran, a opet bogat i raznovrstan, često barokan, koji je u svojoj igri i odnošenjima naglašeno maniristički.

3.

Kajtez i dalje poseduje čehovljevske sposobnosti da od svega može napraviti dobru priču, odnosno stilsku osobenost promatranja i najbeznačajnijih i najsitnijih delova bića i stvari. Njegovom analitičkom oku poput mikroskopa ništa ne može proći. On vidi više od drugih. Igrajući se okom poput kamere, približavajući se i udaljujući od predmeta posmatranja, postiže većinu svojih začudnih efekata. Njegovom insistiranju na postavljanju najsitnijih pojavnosti u prvi plan dovodi često do groteske i konstantne prisutnosti ironijsko-parodijske distance od 'junaka' i samog teksta.

Na prvi pogled čitaocu će se činiti da je knjiga *Podšišavajući se* čista fikcija potpuno odvojena od realiteta, hermetična i nepristupačna; ali, taj utisak uslovljava, pre svega, specifična realizacija piščevog pogleda na svet. Kajtez, poput nadrealista, smatra da pesnik ne mora nadrealno stvarati u mašti ili ga nalaziti u starim mitovima. . . Svet po njemu dovoljno je apsordan, maštovit i iščašen i krije zapanjujuće i nadrealne, začudne pojave, čijeg prisustva oko nas nismo dovoljno svesni. Kajtez mozaik takve realnosti, njene delove istrgnute iz celine i uveličane do groteske, sklapa u novi mozaik podređen zakonima suprotnim zakonima sveta realnosti, zakonima književnog zanosa, stvaralaštva, zakonima književnosti. Znači, svet knjige sav satkan od realija stvarnosti postaje svet za sebe, fantastična i

apsurdna vizija, ali i vizija često u svojoj ludosti moguća kao i nadrealne pojave u realnom svetu koji nas okružuje.

5.

Konstantna odlika njegove proze je i igra (ne samo jezička igra). Njegov poetski svet svet je igre, to su njegovi književni postupci, 'junaci', sam predmet pisanja. Kajtežovi 'junaci', još i sada trče po obodu šešira u nemogućnosti ispunjenja, još uvek pisac istražuje »matematiku lica«, istražuje pojedinačne pokrete koje prepliće sa snovima, vremenima, autorskim komentarima, dosetkama, groteskom, oneobičenjima teksta. . . Igra nije efekat radi efekta, već način mišljenja, mehanizam odbrane kojim teži da ironijom i parodijom sačuva svoj svet od nakaznosti spoljnog, da izgradi na parodiji realnog neki fantastični, novi nasmejani za sebe.

6.

Ova proza, samosvojna u našim prostorima, u svojoj realizaciji možda najbliža kolažnoj prozi Donalda Batera, sva u prelivima mozaično građenih fragmenata, logično alogična u bezgraničnim permutacijama teksta i višeprospektivnosti, natopljena je osećajnošću postmodernosti. Kajtez sav u ironijsko-parodijskom odnosu prema tekstu, odnosno predmetu pisanja, stalno ima na umu da relativizuje, negira napisano, čak i da relativizuje ono što je već negirao. On zbirkom pronosi misao da je sasvim svejedno kako posmatra svet, u kojem položaju, iz koje perspektive; raspored je i u svojem grozničavom menjanju opet isti, nepromenljiv. Ali, i toj pomisli Kajtez prkosi, i nju dovodi do apsurdna. Zato i želi da se poigra, da oneobiči, da začudi. Bezbroj grafičkih i jezičkih (zvučnih, semantičko-sintaksičkih) igara u njegovoj knjizi, koje su kao fino predivo, uglavnom nenametljivo, utkane u potku knjige, imaju prevashodno funkciju začudnosti. Na primer, koristi onomatopeju, personifikaciju, hiperbolu za ironijske karakterizacije bića i stvari, komulira pitanja na koje ne odgovara već opet niže nove nizove, koristi paralelnosti pripovedanja čije pojedinačne karakteristike važe za oba pripovedna tkiva, s time da je drugo uobičajeno parodija, namerno nedovršava započeti tekst, pravi nepravilne rečenice, kao pesnik igra se rezovima tekstova stavljajući tačke gde im nije mesto, pravi apsurdna poredenja. . .

7.

Kajtežova prozna zbirka priziva intelektualnog čitaoca, čitaoca koji je spreman na saradnju, na aktivan odnos prema književnom tekstu, na igru, na asociiranje, na učitavanje, na zagonetku, pustolovinu, razmišljanje, iako njegova knjiga može privući i širi sloj čitalaca, najviše zbog te beskrayne ironije i parodije koja kroz nasmešenost čini njegovu prozu prijemčivom.

vatno najboljeg pesnika. Činilo se da će poetičnost beskraynog plavog kruga za večita vremena ostati profanisani lajtmotiv nemoći. I kada su još jedine nade polagane u filmski projekat Saše Petrovića, pojavile su se čak dve predstave nastale na osnovu dela Miloša Crnjanskog. Ovoga puta je reč o ROMANU O LONDONU a za oba projekta dramatizaciju je sačinio Petar Marjanović.

U slučaju novosadske predstave, mnogi elementi inače dobrog teksta naprosto su se gubili u masivnoj scenografiji, ne baš uvek zadovoljavajućoj glumi i svakako krajnje neodmernoj režiji koja je po svaku cenu želela da sve linije romana izvede na scenu.

Predstava nastala u sarajevskom NARODNOM POZORIŠTU kretala se mnogo sigurnijim, proverenijim stazama, tako da su i rezultati bili bitno drugačiji. Reditelj *Sulejman Kupušović* je poverovao iskusnom dramaturgu i odličnom poznavacu dela Crnjanskog kako nije dobro biti neskroman kada je u pitanju mogućnost scenskog čitanja ROMANA O LONDONU. Tako je i nastala predstava koja govori o nesreći izgnanika, prokletstvu pobedenog, o intelektualcu za čije nesnalaženje u njemu uvek stranom svetu i nisu neophodne velike i krvave revolucije. Svest o sebi kao emigrantu čini Rjepina tragičnim junakom u istoj meri u kojoj su to i mnogi drugi literarni likovi ovekovne književnosti u čijem usudu nije zapisano napuštanje domovine. Atmosfera engleskog neshvatanja i nerazumevanja, ili utopijska ideja o rekonstrukciji svetske istorije koja opterećuje glave članova CARSKOG OSLOBODILAČKOG KOMITETA, samo su okvir, trenutni oblik istorijske pojavnosti, jedan od mogućih konteksta, za tragičnu sudbinu glavnog junaka. Pravo »raspeće« lika koji je paradigmatičan savremenom gubitniku uvek je unutra, u njemu samom, uvek je krajnje individualno obojeno. Upravo zato će *Marjanović* moguće polje sukoba u kojem se odvijaju sve Rjepinove bitke, potražiti u sferi njegove razapetosti između erosa Nade, supruge spremne na fanatično samožrtvovanje i tanatosa sećanja na sopstvenu mladost nesklonu kompromisima, poniženjima, nedovoljno iskusnu da bi pojmla granice vlastitih moći. Tako se, s jedne strane, nalazi maksimalno intenziviran odnos između bivšeg kneza i njegove žene, dok je, s druge, lik mladog Rjepina, snoviđenje koje će mučiti kneza posećajući ga na besmisao života kojem izmiče svaka tačka oslonca. Unutar ovih granica odvlače se sve Rjepinove bure, u kontekstu te borbe erosa i tanatosa moguće je shvatiti nemogućnost glavnog junaka da se definitivno odredi prema svojoj sudbini, svojim osećanjima, nadama. Sve ostalo je Crnjanski. I to Crnjanski shvaćen i doživljen perom Marjanovića. To će reći da je pisac ROMANA oslobođen političkanskog pridikovanja, dnevno-političkog tumačenja, svodenja specifične erotičnosti na banalnu vulgarizaciju, spasen od pomame prekomerne »poetizacije« dramskog tkiva i karakterističnog, no primamljivog citiranja pesnikove poezije.

Sjajno uigran par, *Zoran Bečić* (stari) i *Mirhad Kurić* (mladi Rjepin), učinili su ovo rešenje scenski uverljivim. Marjanovićevo zamisao o dopunjavanju dve faze u razvoju jednog karaktera, dve sudbine — jedne, koja ne zna svoje ispunjenje, ali ne pristaje na kompromise i, druge, koja je neposredno suočena sa surovom stvarnošću emigracije, funkcionisala je u *Kupušovićevoj* režiji besprekorno.

Nada Đurevska je postigla neophodnu ravnotežu koja je njenu Nadu učinila lepom i poželjnom ženom, ali i bestelesnom idejom za koju će se Rjepin hvatati u trenutima kada mu buntovni mladić u besprekornoj, belo, uniformi carskog ruskog oficira, ponudi pištolj.

Svestan da je verovatno najveća opasnost skretanje priče u patetičnu, tipično slovensku žalopojku nad sopstvenim usudom, pogotovo kada se na istoj liniji konfrontacije nađu hladni i magloviti London i topla ruska duša, reditelj je veoma oprezno baratao potencijalno ogromnim arsenalom naznaka koje bi mogle da sugerišu Rjepinovu patnju. Tako će on tek u jednoj sceni da pušti glavnog junaka da dohvati flašu votke, gotovo u prolazu će na sceni da se nađu gitara, ciganka i romansa, ali će za to plać ljudske duše probijati iz samih karakte-

ra i njihovih postupaka što je na pravi način istinski ispunilo gotovo praznu scenu.

Političke konotacije koje roman nesumnjivo nudi diskretno su uklopljene u neizbežnu političku ravan emigrantskog mišljenja, što nas je oslobodilo »prepoznavanja« pišćevih otrovnih aluzija na ovdašnju stvarnost, ali i otkrivanja onih mesta kojima se crnjanski svojevremeno morao da plati cenu povratka u domovinu. Zbog toga će poslednja scena, pre konačnog zatamnjenja, momenat kada Rjepnin daje revolver mladom knezu, pristajući tako na rešenje tanatosa, i kada ovaj polako nišani sve dok Rjepnin ne ustukne, biti najbolji odgovor koji ROMAN O LONDONU može da ponudi. Sudbina izgnanika nema kraja. Rešenje možemo da zamislimo, pretpostavimo ili proživimo.

Svojevremeno je domaća štampa donela vest da su izvesne američke filmske kuće otkupile pravo na ekranizaciju Pekićevog romana BESNILO. Pošto je od tada prošlo puno vremena, a ne stižu nam aberi o realizaciji ovog projekta, logično je pretpostaviti da je ovaj roman tvrd orah i za neustrašive i prebogate Amerikance. Nije, naravno, u pitanju fascinantant predložak koje nudi Borislav Pekić svojim neočekivanim izletom u prostore surovo preciznog i »osvetoljubivog« žanra. Sigurno je da se autor ZLATNOG RUNA ni za živu glavu ne bi upustio u avanturu kakva je roman globalne katastrofe da prethodno nije bio siguran kako će da napiše ako ne jedan od najboljih a onda svakako najbolji primerak te vrste. Izvesno je takođe da jedan Pekić ne bi ni seo da piše ovo delo, niti bi zbog njega šljio olovku i trošio hartiju, da nije pouzdano utvrdio kako u okviru svoje priče može da smesti i gomilu ključnih pitanja i problema koji muče ovu našu jednu i istrošenu civilizaciju, kako tu ima mesta i za sve reminiscencije na itstoriju sveta kao inventar čudovišnih znanja homo univerzalisa, kakvim mi se na trenutke čini ovaj pisac. Pošto rezultate ovih pišćevih i naših razmišljanja možemo da proverimo u nekoliko visokotiražnih izdanja knjige koja prerasta u kult delo, nema nikakve sumnje da je Pekić u svemu tome uspeo. Pitanje je, a ono muči i Amerikance, šta se dalje sa tom knjigom može napraviti.

Autor dramatisacije ovog romana, *Miodrag Zupanc*, očigledno je čitajući BESNILO pao u iskušenje da o romanu razmišlja u slikama. To je, uostalom, problem svih čitalaca ovog dela, no za razliku od ostalih, Zupanc je bio dovoljno hrabar da svoje vizuelne fantazije pretoči u dramski tekst. Tako je nastala scenska priča »po motivima« romana, slobodna adaptacija jednog dela koje je moguće dramatisovati jedino za potrebe filma.

Od srednjovekovne procesije koja ispraća poslednju žrtvu Crne smrti, preko epizode o »neuništivom TITANIKU« pa do savremenog simbola Vavilonske kule — aerodroma Hitrou, razvija se prolog koji na srećan način »preskače« moguć uvod u priču i kroz ubedljivu sliku nas upoznaje sa temom drame. Tu, na sceni, odvija se misa jer tako glasi podnaslov predstave, sumorna i zastrašujuća storija o čovekovim pokušajima da se uzdigne do boga, do Demijurga koji uzrokuje, ali zaboravlja na svoju uzrokovanos, odvija se priča koja govori i o božijim kaznama čiji je smisao u ponovnom uspostavljanju hijerarhijskog reda i realnog poretka. Na planu nužnog redukovanja koje je moralo biti učinjeno da bi »prevod« romana na jezik dramske strukture uopšte bio moguć, Zupanc je svojom dramom »pokrio« sve, ili gotovo sve, presudne momente Pekićevog BESNILA. Ono što, međutim nije ušlo u dramu — što nije moglo da stane ili nije bilo neophodno sa

stanovišta funkcionisanja dramaturgije — isviše je veliki »ostatak«. Jer BESNILO čini genialnim romanom upravo celokupan sklop zbivanja na aerodromu i oko njega, sublimacija kompletnog istorijskog hoda jedne civilizacije, mnoštvo paralelnih tokova radnje, sukobi ideja, ideologija, svodenje stvarnosti na nekoliko ključnih mitskih slika. . . Onog trenutka kada drama počinje da prati pojedine epizode romana, kada, dakle, ponavlja prosede primenljiv jedino u epskoj strukturi romana, predstava naglo počinje da bleedi.

Režija *Jovice Pavića*, sjajno potpomognuta izvanrednom scenografijom *Geroslava Zarića*, poštovala je pravila postavljena dramaturgi-

jom. Zato se intervencija reditelja često svodila na regulisanje mizanscena, na pomeranje i »pretapanje« različitih scenskih planova. Tako gde je ova predstava bila najjača, kada je trebalo bujicu reči krikova i patnje preobraziti u scensku sliku koja će uverljivo živeti na pozornici, *Pavić* je uspeo da otkrije i sve vrline svog rediteljskog umeća. Najveće nevolje reditelj je, međutim, imao sa ogromnim brojem glumaca, od kojih je malo bilo u stanju da izađe na kraj sa komplikovanim zahtevima ove predstave. U neujednačenom ansamblu jedino su zadovoljili *Radoslav Milenković*, *Lazar Ristovski*, *Milan Pleština*, *Toma Kuruzović*, *Jadranka Selec* i *Bora Stojanović*

zimski ugođaj

boris kulenović

Kada su me pitali šta mislim o izložbi *Dragana Nastasića* u galeriji »Tribine«, rekao sam da me pođeča na prigodnu izložbu crteža u školskom holu. Onda sam se zapitao: Nisam li ja snob?

Ne isključujući tu mogućnost, ipak smatram da je moglo da se izvede, pre svega, elegantnije. Tehnički, postavka je amaterska, a i preterano ležeran koncept ne treba da je trend u jednoj uhdanoj galeriji.

U školskom holu, u zubarskoj čekاونici eventualno. . .

Ozbiljno, averzija je neobična emocija. Nepogrešivo, čovek se ljuti na sebe kada mu objektivna analiza onoga što mu se ne dopada, ne daje za pravo.

Jer, u stvari, Nastasićevi crteži su simpatični. Imaju dozu dopadljive žestine koja nedostaje onim popularnim bojažljivim vinjetama sa ko bajagi dijagramima i sl. Portreti, skice, dečački akvareli, ovde povešani, mogu biti i duboko promišljeni simboli, ili tek autentično primitivna umetnost. Da ne bude zabune, u slučaju ovog autora oseća se da su ta dva plana u opoziciji.

A i zato što ih ima u ogromnom broju, radovi se doživljavaju pre kao nešto neobjedljivo i toliko nenametljivo da je monotonno.

Dakle, eto zašto u ustima ostaje taj ukus nezrelog ringlova kada se izade sa izložbe D. Nastasića.

Pošto ne mogu više da se rvem sa sopstvenim ambivalentnim sudom, prelazim na jednu relaksirajuće nezanimljivu izložbu u salonu ULUV-a.

Tomislav Suhecki i *Uljana*, dvodimenzionalna menažerija. Oh, izvinjavam se aktivima na levom zidu.

U ovom prikazu želim da sam iskren i da se dopadnem. Priznajem, možda T. Suheckom zavidim na mudrom tekstu, u katalogu, o njegovoj poetici slikarstva. Možda nikada neću napustiti tako lucidan tekst. Možda ne mogu da se izlečim od sklonosti ka lakonskim zaključcima. Evo jednog: Izložbu čine slike a ne katalog.

Slike: mračna gama, nervozan ritam, neubedljivo groteskni detalji. Dopadaju mi se jedino aktovi, nalik poluotopljenim svećama sa mrtvačko-ljubičastim valerimama.

Moj savet je: Ne dajte se fascinirati slikarskom devizom »koža ogoljena do nerva«.

Za februarsko raspoloženje, ako razumete šta hoću da kažem, pobrinuo se *Nikola Džafo*, u galeriji na »Radničkom«. I u pristojnom smislu, beše to jedini »dogadaj« kasne zime.

Ne zbog toga što je, po prirodi stvari, Ljudskoj sredini redovno provokativna »hard core« erotika.

Katalog vulvi N. Džafoa odaje jednu direktniju i iskreniju poetiku, od poetike Suheckog.

Parafrazirajući Kirhnera ovaj slikar, iako ostavlja utisak pseudo mondena, dobija na ekskluzivnosti. Ima tu i malo neumesnog, ali maštovito neumesnog.

Sirovi prizori teraju posmatrača da u slici i sebi prepozna iskonsko. Odavno nije tajna da je najefikasniji metod gola ženska. U pomalo drečavom koloru, u indikativnom dekoru. . .

Efektna, a neprimetna, dvodimenzionalna figuracija. Platna sadrže vizuelne planove, čiji je međusobni odnos blago paradoksalan, Prizori izazivaju duhovite asocijacije.

Posetilac — mediokritet, doveden je pred svršen čin, obreo se u voajerskoj situaciji, a na javnom mestu. Kakve neobično kreativne reakcije!

Kao kada sam, sećam se, kao prodavac u knjižari sretao ljude, sa bolesnom željom da budu neprimetni dok listaju »Figure Veneris«. Na ovoj izložbi ilustracije su u prirodnoj veličini i ispostavlja se da ti neprimetni ljudi stalno iskrsavaju iza panoa i iz polumračnih uglova.

Takvi su i pravi poklonici umetnosti u intimnim trenucima kada opšte sa umetničkim delom.

Ugođaj ekspansionizma uvek me natera da rezimiram kako jednostavno volim bogate i šarene izložbe kao što je ova.

časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja, novi sad, katolička porta 5, telefon (021) 28-765

uređuju: silvija dražić, zoran derić, petru krdu, alpar lošonc i miroljub radojković ☆ glavni i odgovorni urednik franja petrinović ☆ tehnički i likovni urednik cvetan dimovski ☆ sekretar redakcije radmila gikić ☆ lektor mirjana stefanović ☆ članovi izdavačkog saveta: bosiljka bojanić (predsednik), tanja durić, biljana cvetković, rada čupić, dušan radak, boško ivkov, dušan mihailović, dušan patić, danica grubač, simon grabovac (delegati šire društvene zajednice) radmila gikić, radmila cvijanović lotina, vladimir kopić, franja petrinović i čedomir keco (delegati izdavača) ☆ izdaje nišro »dnevnik«, novi sad, bulevar 23. oktobra 31 ☆ direktor nišro »dnevnik« jovan smederevac ☆ osnivač pokrajinska konferencija saveza socijalističke omladine vojvodine ☆ časopis finansira s iz kulture vojvodine ☆ rukopise slati na adresu: redakcija »polja«, novi sad, poštanski fah 190, žiro račun 65700—603—6324 nišro »dnevnik« oour »redakcija dnevnika«, sa naznakom za »polja« [godišnja pretplata 5.000 dinara, za inostranstvo dvostruko] ☆ na osnovu mišljenja pokrajinskog sekretarijata za nauku i kulturu broj 413—152/73 časopis je oslobođen poreza na promet proizvoda i usluga ☆ tiraž 2.000 primeraka